

M. Tekin KOÇKAR & Tanzilya M. KHADZHİEVA & Roza KOÇKAR
Karaçay-Balkar Folklorunda “Alğış - Alkış”lar

Koçkar, M.T. Khadzhieva, T. M. Koçkar, R. (2018). Karaçay-Balkar Folklorunda “Alğış – Alkış”lar. *Uluslararası Folklor Akademi Dergisi Sayı:3*, 87-102.

Makale Bilgisi / Article Info

Geliş / Recieved:09.12.2018

Kabul / Accepted: 27.12.2018

Araştırma Makalesi/Research Article

KARAÇAY-BALKAR FOLKLORUNDA “ALĞIŞ - ALKIŞ”LAR

M. Tekin KOÇKAR* & Tanzilya M. KHADZHİEVA & Roza KOÇKAR*****

Öz

Bu makale, Karaçay-Balkarlıların sözlü Edebiyatının en popüler ve en sevilen türlerinden birisi olan “alğış”larla ilgilidir. Alğış metinleri, Karaçay-Balkarlıların dini inançlarını, hayatlarını, yaratıcı kültürünü yansıtır. Eskiler, en önemsiz işe bile Alğış ile başlardı. Kelimenin gücüne çok inanan Karaçay-Balkarlılarda, iyi dilekler günlük yaşamlarının ayrılmaz bir parçasıydı. Doğada doğaçlama vardı ve bu da söz söyleme sanatında önemli sayıda seçeneklerinin var olmasına yol açtı. Alğış'ın ana işlevlerinden biri, üzerinde durulduğu kişiye mutlak bir iyilik getirmesi arzusudur. Alğışların çoğunda, dileklerin metinleri, bireyin veya bir topluluğun müreffeh, ideal geleceği için “programlama” yapmayı amaçlar.

Anahtar kelimeler: *Alğış-Alkış, doğaçlama, takvimsel törenler, Teyri, topluluk, ninniler, Ozay, Tepena*

* Öğretim Görevlisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Halkbilim Araştırma ve Uygulama Merkezi (HAMER), mtkoçkar@gmail.com

** Prof. Dr., A. M. Gorkiy Institute of World Literature of RAS, Candidate of Philological Sciences, tanzila_@mail.ru

*** Öğretim Görevlisi, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, rkoçkar@gmail.com

GOOD WISHING FORMULAE -ALGYSHLA IN KARACHAY- BALKAR FOLKLORE

Abstract

The report is devoted to one of the most popular genres of Karachay-Balkar oral poetry – good wishing formulae algysh. Texts of algyshes reflect religious ideas, everyday life and culture of their creators. Ancient people believed in the strength of the word to such a degree that they began every business even small and quite insignificant one with algysh, that is why good wishing formulae became an essential part of their everyday life. They were of an improvisational character due to this reason they existed in many variants. One of the main functions of algysh is wishing absolute good to the person they are addressed. Most algyshes textually «programm» wealthy, ideal future of a certain person or the whole community.

Keywords: *Good wishing formulae algysh, improvisation, calendar rituals, Teyri, community, cradle-song, Ozay, Tepena.*

БЛАГОПОЖЕЛАНИЯ – АЛГЫШЛА В ФОЛЬКЛОРЕ КАРАЧАЕВЦЕВ И БАЛКАРЦЕВ

Аннотация

Настоящая статья посвящена одному из популярных и любимых жанров устной поэзии карачаевцев и балкарцев – алгышу-благопожеланию. В текстах алгышей отражены религиозные воззрения, быт, культура их создателей. Древние настолько верили в силу слова, что даже самое незначительное дело начинали с алгыша, поэтому благопожелания были неотъемлемой частью их быта. Они носили импровизационный характер, что обусловило бытование их в значительном числе вариантов. Одна из основных функций алгыша – пожелание абсолютного блага тому, кому он адресуются. В большинстве алгышей тексты пожеланий как бы «программируют» благополучное, идеальное будущее отдельного человека или общины.

Ключевые слова: *Алгыши-благопожелания, импровизация, календарные обряды, Тейри, община, колыбельные, Озай, Тепена.*

Giriş

“Alkış” (hayırdua) ya da “kargış” (beddua, ilenç), kişilerin iyilik ya da kötülüklerinin otorite sayılan güçlerden talep edildiği dilek bildiren kalıplaşmış sözlerdir (Terzioğlu, 2007: 34). Karaçay-Balkarlılarda da Türkçe konuşan diğer halklarda olduğu gibi sözlü edebiyatın küçük türlerinden olan “alğış (alkış)” ve “kargış (kargış)”lar çokça bulunmaktadır¹.

Karaçay- Balkar alğışları iki gruba ayrılır: törensel (dini, takvimsel, üretim ve aile-gündelik törenlerle ilgili olanlar) alğışlar ve törensel olmayan (gündelik ve yaşamın farklı durumlarında söylenen) alğışlar.

Alğış'ın ritüel uygulamada ve günlük yaşamda yaygın kullanımı, kelimenin sihirli gücüne olan inançtan kaynaklanmaktadır. Karaçay-Balkar halkı, sözün gücüne çok inanmaktadır. Öyle ki, her hangi biri kötü bir kehanette bulunduğu zaman şöyle söylerler: *Aman auz açma (Ağzını kötüye açma)*².

Aile ve ev dileklerinde geleneksel kelimeler şunlardır:

Bu üyden alğış ketmesin, Bu evden alğış gitmesin

Karğış bu üyge cetmesin, Karğış bu eve girmesin,

Amanla aythan kibik Allah etmesin! Allah kötülerin söylediği gibi yapmasın (KMF, 1994:393).

Karaçay ve Balkarlıların alğış ve karğış üzerine söyledikleri atasözleri de bulunmaktadır:

“*Altın ornuna alğış al - Altın yerine alğış al*”

“*Kuru stolga alğış ayılmaz - Boş masaya alğış söylenmez*”

“*Ertiden alğış açılır, İngir karğış açılır - Sabah alğış dağıtılır, akşam karğış dağıtılır*”

“*Karğış tüzge ceter - Karğış bozkıra yetişir*”

“*Karğış cürüngen cerde bereket bolmaz - Karğış söylenen yerde bereket*”

¹ Karaçay-Balkar dilinde "alğış" kelimesinin çeşitli anlamları vardır: 1. Dilek, şükran, nimet; 2. Dua, sihir (yılan Alğışı (yıldandan korunma), nazar alğışı (nazardan koruma), v.b.); 3. Alğış metinleri (Alğış sözleri); 4. Yemekte, kadeh tokuşturmada veya düğün, toplantıda boza, şerbet içme geleneğinde alğış (ayak alğış).

olmaz” (Aliylanı, 1963: 317)

Tören algışlarını yaratıcı, doğaçlama yeteneği güçlü insanlar oluştururlar. Bunlara “*algışçıla*” denir. Bir tören sırasında, algışı genellikle o töreni yöneten kişi olan “töreçi” söyler. Her iyi dileğin arkasından “Amin!” denilir. O yüzden algışlarda onlara da “*aminciler*” denilir.

Algışçıla algış etsinle,

Algışçıla algış etsin,

Aminçle: “Amin”, desinle,

Aminciler amin desin,

Algışları kabul bolsun!

Algışları kabul olsun! (KMF,

1994: 382, 387).

Algışlar genellikle yüksek bir recitative ses tonuyla telaffuz edilir. Bazı tören algışları ise sadece sözle söylenmezler, şarkı olarak da söylenir. Gündelik algışlar genellikle doğaçlamadır ve bu da çok sayıda algış biçiminin oluşmasına yol açmaktadır

Algışların amacı sosyo-normatif, iletişimsel ve ritüel-büyülü bir işlevi gerçekleştirir. İslamiyet öncesi pagan dönemlerde Karaçay-Balkarlılarda algışların ilk iki işlev türü yaşamın günlük, geleneksel-görgüsel yönüne hizmet ederken, algışların ritüel-büyü işlevi ise törenlerin geleneksel sözel bileşeni olarak gerçekleştirilir. Böylece, birçok kült algışlar ve ilahi şarkılarda, algışın adanmış olduğu tanrıya karşı büyük bir dilek ve iyi dileklerin bir araya geldiği ilahi tezahüratların başında, sunulan armağanın işlevi baskın bir işlev kazanırdı. Bu sözlü metinler, armağanın maddi nesnelere (kurbanlık hayvan, ritüel yiyecek, vb.) ile birlikte, topluluk (cinsiyet, aile, birey) ve tanrı (ya da koruyucu kutsal) arasında hediye alışverişi sürecine katılmıştır. Bu algış türleri armağanın fonksiyonuna ek olarak, koruyucu bir koruma fonksiyonu da gerçekleştiriyordu.

Karaçay-Balkar törenlerinin sözel kısmının bir analizi olan arkaik algışların büyük bir çoğunluğu içinde rica, ilahi bir komplo taşıyorsa da her durumda mutlak iyilik ve esenlik arzusunun ifade ettiklerini göstermektedir.

Hemen hemen tüm tören algışlarına ritüel ve büyülü eylemler eşlik eder. Örneğin, takvim törenlerinden biri olan ilkbahar doğa yenilenme kutlaması, gök gürültüsü töreni, Balkar ve Karaçay'da geniş bir biçimde kutlanır. Bu kutlamada çocuklar ev ev dolaşırlar ve algış şarkıları söylerler.

Bu aying - Totur aying,

Bu ay Totur ayı

Üyüngde bolsun ballı mayıng,

Evinde ballı yağın olsun

Cazgı küning bolsun sanga ogurlu! Bahar günün olsun sana uğurlu!²
(KMF, 1994: 404).

Bütün topluluk ibadet yerlerinde tören ayini düzenlerler. Kurban hayvanının etinin kaynatıldığı ateşin etrafında dönen tören katılımcıları³, Teyri (Tengri-Tanrı) ve doğurganlık tanrısı Çoppa, şimşek tanrısı Şıbla ve yıldırım tanrısı Eliya onuruna şarkı söylerlerdi: Onlara göre, gelecekteki hasadın bolluğu ve zenginliği bu tanrılara bağlıydı. Tören sırasında, ateşin üzerinden atarlardı. Bir kap içerisinde suya ilkbaharın yeni çıkan çimlerini karıştırarak birbirlerinin üzerine dökerlerdi.

İlk gök gürültüsü gibi doğa olayları yaşam güçleri kültüyle ilişkilendirilirdi. Cankoz (Kardelen) çiçeği de bu kült ile ilişkilendirilmekteydi. Balkarya'da ilkbaharda yapılan özel bir tören vardı. Yaşlı kadınlar ve çocuklar, kardelen toplarlardı. Onları su ile karıştırır ve bir şarkı ile köyün etrafında yürürledi. Köyde her avluda, sahipleri ve hayvanlarına bu suyu serpiştirirlerdi. Evde genç gelin varsa onu üzerine su ile kardelen saçarak alğışlar söylerlerdi:

Kırdık kibik üylegin,
çoğalasın

Kırlardaki çimenler gibi

Maling, ciling kaynasın,
olsun

Hayvanların, yılın bereketli

Sabiylering cankoz kibik cilturasınla! Çocuklarınız kardelen gibi hep açsınlar! (a.g.e: 1994: 386).

Bu alğışta “Çocuklarınız kardelen gibi hep açsınlar” sözünün anlamı Karaçay ve Balkarlılar arasında kardelen çiçeğinin canlılığın, mutluluğun ve zenginliğin bir sembolü olduğunun belirtisidir.

XX. yüzyıla kadar Karaçay ve Balkarlılarda yılbaşı, ilkbaharda Mart

² Totur Ayı, Karaçay ve Balkarlıların eski takviminde ilkbahar ayıdır. 1 – 10 Nisan günlerine denk gelir. Mitolojide başarılı av, kurt ve çobanların koruyucusu Totur (Aziz Fyodor) adına adanmıştır. Mart, Toturnu al ayı ve Nisan sonu Toturnu art ayıdır.

³ Karaçay-Balkarlılar, dünyanın pek çok halkı gibi, ateşi bir temizlik, iyileştirme, koruyucu ve canlandırma gücü olduğuna inanırlar (Daha ayrıntı için Bakınız: Frazer 1980: 676-721; Çursin 1902 ve diğerleri)

ayında (İlkbahar ekinoks günü) kutlanırdı. Yılbaşı tarımsal işlerin başlangıcı ile aynı zamana denk gelirdi ve bu nedenle yeni yılın ilk toplantısı büyük bir ulusal bayramdı. O gün için çeşitli içecekler ve özel ritüel yiyecekler hazırlanırdı (Shamanov, 1971: 113). Bayram başlangıcından önce, toplumdaki yaşlılar, ibadet biçiminde dileklerini dile getirmekteydiler:

<i>Cazıbiz cauunlu bolsun,</i>	İlkbaharımız yağmurlu olsun
<i>Küzübüz künlü bolsun,</i>	Güzümüz güneşli olsun
<i>Acalıbiz sabır bolsun!</i>	Ecelimiz sabırlı olsun
<i>Istauuatla mallı bolsunla,</i>	Ahırlar hayvanlı olsun
<i>Batmanla ballı bolsunla,</i>	Kovanlar balla dolsun
<i>Küfle mirzeuden tolsunla,</i>	Küpler darıdan dolsun
<i>Azıgıbiz mol bolsun,</i>	Azımız çok olsun
<i>Cılıbiz nasıblı bolsun!</i>	Yılımız nasiple dolsun (KMF, 1994: 404).

Bundan sonra at yarışı, geleneksel sporlar, oyunlar, geleneksel danslar vb. çeşitli oyunlar oynanırdı. Kahkahalar ve esprilerle, keçi kostümü giyen (teke kültü, gıyapçı kültü) birisi tarafından yönetilen gençler evleri dolaşır, söyledikleri geleneksel alğışlar, iyi dilek- şarkıları “Ozay” ve “Güppe” için ödül talep ederlerdi. Bu bahar şarkılarının genellikle geleneksel başlangıcı şöyleydi:

<i>Ozay, Ozay!</i>	Ozay, Ozay!
<i>Kelgenbiz sizge,</i>	Geldik biz size
<i>Berigiz bizge!</i>	Veriniz bize!
<i>Teyri bersin sizge!</i>	Teyri versin size! (KMF, 1994: 87).

Ev sahibi için geldiklerini belirterek bir şeyler vermesini söyler ve bu evde iyi dileklerini belirtirler, alğışlarlar:

<i>Cünlü bolsun koyuguz, Ozay!</i>	Yünlü olsun koyunlarınız Ozay!
<i>Carık bolsun toyuguz, Ozay!</i>	Aydınlık olsun düğününüz,

Ozay!

Semiz tuuar soyuguz, Ozay! Semiz dana soyunuz, Ozay!
(a.g.e: 88).

Kızının, oğlunun ve diğer hane halkının mutluluğu için alğış yaparlar:

Erge barsın kızımız, Ozay! Kocaya varsın kızınız, Ozay!

Katın alsın çaşımız, Ozay! Geliniz alsın kızınız, Ozay!

Kelinigiz köp çaş tapsın, Ozay! Gelininiz çok oğlan doğursun,
Ozay! (a.g.e: 1994: 88).

Eğer bu gençlere hediye vermiyorlarsa o zaman gençler o ev sahiplerine dilek ve istek taleplerinin yanında bir de tehdit ederler. Bazen bu tehditler karğışa dönüşür:

Güppe bermey, bizni artha kaytarsang, Tahıl vermeden
bizi gönderirsen,

Bitmey kalsın saban sürgen özening! Tarlalarında ekin
bitmesin! (a.g.e: 89).

Görünüşe göre, bu törenler bir zamanlar yetişkinler tarafından gerçekleştirilmekteydi ve büyü bir doğası olduğu düşünülürdü. Kültür analisti F.A. Urusbiyeva: “*Bu törenin anlamı dilencilik değildir. İyilik yapma ve iyi olma büyüünün bir eylemi olarak tasavvur edilen kolektif ciddi bir törendir*” biçiminde yorumlamaktadır (Urusbieva, 1979: 24).

Bu şarkıların çok eskilerde, pagan dönemlerde söylendiğini şarkıların temelinde bulunan geleneksel büyü ve dilek-dua formlarından anlayabilmek mümkündür. Bu formalar ancak kült alğışlarda bulunmaktadır. Eldeki metinler analiz edildikten sonra, bu tören şarkılarının organik bir parçası olan “Ozay” ve “Güppe” adlı şarkıların, daha önce unutulmuş tanrıların ve ruhların isimleri olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Antik çağda bilindiği gibi, “*iyi bir tanrının isminin telaffuz edilmesi, özellikle mucizevi ve güçlü bir büyü güce atfedilmiştir*” (Zelenin, 1953: 509). Törende yer alan katılımcılar, tanrının isminin sürekli tekrarlanmasının dileklerini yerine getireceğine inanıyordu.

Tarla sürmek, ekin biçmek gibi olaylarda dünyanın birçok halkında olduğu gibi, Karaçay ve Balkarlılar arasında da bir dizi ritüel eyleme eşlik edilmesinin, gelecekteki hasatın iyi bir başlangıça bağlı olduğuna inanırlardı

(ilk günün büyüü). Böylece, tüm toplum tarafından "Saban Toy" adında bir hasat eğlencesi düzenlenirdi. Genellikle bu ritüel tören, alğışlar söyleyen "tamada" tarafından açılırdı:

<i>Bek bitsinle sabanla,</i>	Ekinlerimiz bereketli olsun
<i>Elpek bolsunla malla,</i>	Hayvanlarımız sağlıklı olsun
<i>Egiz-egiz tölü tuusun,</i>	Analara ikiz ikiz doğursun
<i>Segiz-segiz nasıp causun!</i>	Sekiz sekiz nasıp yağsın
<i>Teyribiz bersin ahşılık,</i>	Teyrimiz iyilik versin
<i>Körmeyik barıbiz açılık!</i>	Görmeyelim biz açlık (KMF,

1994: 404).

Ritüel törenin sonunda, topluluğun önüne köyün en güçlü ve en güzel sığırı getirilir ve onun üzerine topluluğun en yaşlısı (tamada) tarafından üzerinde yaban keçisi figürü bulun yeşil renkli bir bayrak bağlarlar, bir boynuzuna da, özel olarak buğday unundan pişirilen *kalaç* (halka biçiminde bir tür peksimet) takılırdı (KMF, 1994).

Köylüler toplu halde (*Saban cıyın*) şarkılar ve danslarla, tarlaya giderler ve ilk karık, köyde en mutlu olduğu ve eli hafif olduğu düşünülen bir adam tarafından açılırdı. Tarlayı sürmeye başlamadan önce, sığırın boynuzundan özel bir ritüelle *kalaç* çıkarılır, birkaç kez alınına ve gözlerine konulur, öpülür ve alğış olarak şu dizeler söylenirdi:

<i>Teyri! Ullu Teyri!⁴</i>	Teyri! Ulu Teyri!
<i>Bek bitsinle sabanla:</i>	Tarlalarımız bereketli olsun
<i>Tübü bla cilan cırıp ötmezça,</i>	Altından yılan geçemesin
<i>Başlarına karış cetmezça!</i>	Başlarına karış yetmesin
<i>Bir athanıbiz - ming bolsun,</i>	Bir atımımız bin olsun
<i>Cazıbiz nasıplı bolsun,</i>	Baharımız nasıplı olsun
<i>Karasına cetgença,</i>	Karasına yettiği gibi

⁴ Karaçay ve Balkarların ataları dünyada her şeyi, her şeye gücü yeten ve her yerde var olan Teyri'ye bağlar. Bu yüzden onların arkaik dileklerinde geleneksel olarak ona yönelirler.

Agına da ceteyik!

Akına da yetelim! (a.g.e: 404).

Balkarlar ve Karaçaylılar ayrıca hasat zamanını da büyük törenlerle kutlardı. İlk tarla sürme gününde (karık) olduğu gibi hasat işlemi de köyde en şanslı sayılan erkek tarafından başlatılırdı. Hasada başlamadan önce, söylenen alğış şöyleydi:

Çalgıçıla işleuçüle bolsunla,

Tırpancılar çalışkan olsunlar

Künleribiz cauunsuz bolsunla,

Günlerimiz yağışsız olsun

Ögüzleribiz beşli bolsunla!

Öküzlerimiz beşli olsun!

Biçenleribiz taşsız bolsunla,

Ekinlerimiz taşsız olsun,

Cubranla kerî bolsunla!

Tarla fareleri geri dursun!

İşlegen kollaga küç kelsin,

Çalışan kollara güç gelsin

Teyri bizge ong bersin!

Teyri bizi onurlandırın! (KMF,

1994: 409).

Karaçay-Balkarlıların el dokuma sanatları arasında en önem verdikleri Kiyiz dokuma işlerine (Yamçıl, yer kiyizi, börk, vb.) başlamadan önce aşağıdaki alğışlar yapılırdı:

Teyri bersin har zatnı igisin!

Teyri herşeyin iyisini versin!

Etgen kiyizibiz üyübüzde beginsin,

Yaptığımız kiyiz evimizde kök

salsın

Anı üsünde kep kuuançla bolsunla! Üzerinde kıvançlı günler çok olsun! (a.g.e: 408).

Kadınlar alğışlarında el işlerini, ürünlerini nasıl görmek istediklerini, memnuniyetlerini ve başarılarını, işini yaptıkları sahibine iyilik ve şans getirmesini şöyle dile getirirlerdi:

Pereketli bolsun, bek bolsun,

Bereketli olsun, çok olsun

Munu kiygenni tıprı...

Bunu giyenin ocağı

Nasıpli bolsun aylanngan colları... Nasıpli olsun gezenin yolları

Camiçısın kiysin köp künle, Yamçıısını giysin günlerce
Camiçı suu iyemesin, Yamçısı su geçirmesin
Caunu oğu anga tiyemesin! Düşmanın kurşunu ona
değmesin! (KMF, 1994: 409).

Karaçay ve Balkar düğün törenlerinin ritüelleri, diğer aile ritüellerinin en önemlisidir. Bu törenlerde söylenen alışırlar, genel olarak, topluluğa, ev sahiplerine, yeni evlilere, gelecekteki çocuklarına, misafirlerine vb. herbirine yönelik bir dizi bağımsız metinler olarak karşımıza çıkar.

Düğün alışışlarının karakteristik özelliğı Teyri'nin ismine hitap edilmesidir;

Teyri ong bersin, Teyri onurlandırısın
Teyri col bersin, Teyri yol versin
Teyri igilikni beri etsin, Teyri iyilikleri bu yana versin
Amanlıkni kerı etsin! Kötülüğü geri etsin
Bu cangı üydegini Ullu Teyri Bu yeni evlileri Büyük Teyri
Kesi süygenleden etsin! Kendi sevdiklerinden yapsın!
(a.g.e: 409).

Düğün törenlerinin birçoğunda “baş au algan” ritüelinde (gelinin kocasının evine ilk adımı atması), alışış genellikle gelinin kısaca yüceltilmesi ile başlar. Arkasından gelinin bu evdeki haklarını ve görevlerini, kocasına, ailesine ve diğer akrabalarına, komşularına olan sorumluluklarını anlatan daha ayrıntılı bir bölüm gelir. Alışılda gelinin kusursuz bir görüntüsünü çizilir. Bu bölüm en ayrıntılı olanıdır. Burada oluşturulan değer sistemleri anlatılır, kocasının evinde sürdüreceğı hayatıyla ilgili bilgi verilir ve gelini bu hayata hazırlar:

Kelgen kelin, ogur ayak bla kelsin, Gelen gelin uğurlu ayaklarıyla
gelsin,
Eter işin bile kelsin, Yapacağı işi bilerek gelsin
Kelgen cerin süye kelsin. Geldiğı yeri severek gelsin.
Anı ayağı bla bu üyge, Onun ayağı ile bu eve

<i>Bu elge nasıp causun!</i>	Bu köye nasip yağsın!
<i>Canı baylıkğa talaşsın,</i>	Canı zenginlikle uğraşsın
<i>Sözge homuh bolsun,</i>	Söze kıskanç olsun
<i>İşge ciger bolsun,</i>	İşe cömert olsun
<i>Tögeregi ulandan tolsun,</i>	Etrafi oğlandan dolsun
<i>Kartha-kurtha baçhiç bolsun!</i>	Yaşlılara dayanak olsun
<i>Ertiden bla ertde tursun,</i>	Sabahları erken kalksın
<i>Eter işin terk toltursun.</i>	Yapacağı işi çabuk yapsın
<i>Apsınlaga bolsun ülgü,</i>	Etilerine örnek olsun
<i>Taza bolsun turgan üyü!</i>	Temiz olsun kaldığı evi! (KMF, 1994: 384, 386).

Ritüelde düğün alğışlarının ana karakteri gelindir. Onu yüceltilmesi ve idealleştirilmesi için mecaz (metaphor), sıfatlaştırma (epitet), karşılaştırma, abartı (hiperbol) öğeleri yaygın olarak kullanılmaktadır. Aynı araçlar, özellikle abartı ve karşılaştırma öğeleri yaygın olarak genç çiftlerin gelecekteki ekonomik refahını içeren bir alğış-büyü için kullanılır. Gençlere genellikle mutluluk, Tanrının kutsaması, sağlık, uzun ömür ve sağlıklı, zeki, çalışkan çocuklar için alğış ederler. Topluluğa da barış içinde, karşılıklı anlayışla ve birbirlerine saygı duymalarını dilerler. Düğün Alğışlarında da diğer ritüel alğışlarda olduğu gibi yaygın olarak "öyle olsun", "öyle yapsın", v.b. şeklinde yapıları kullanırlar.

Düğün töreninde mutlaka "Tepena" adında şarkılı bir dans icra edilirdi. Bu dansın şarkısı "Orayda" adlı düğün şarkısı ve düğün alğışlarının bir sentezi gibidir. Dansçılar şarkı söyleyerek ateşin etrafında sağa sola dönerler, bu arada ise ateşin üzerinde kazanda kurban eti (kurmanlık) pişirilir, "Tepena" dansının baş dansçısı ateş önünde durarak diğerlerinin davranışlarını düzenler ve yapacakları dans hareketlerini önceden hatırlatır. [Daha ayrıntılı bilgi için: Khadzhieva, 2015]. Dansın bitiminde bütün topluluk kazanlarda pişen etleri alğışlarla yerler. Yemek boyunca yine şarkılar söylenir, eğlenilir.

Karaçay ve Balkarluların tüm aile törenlerinde çok yaygın olarak

alğış-büyüer ve alğış-dilekleri kullanılır. Örneğın çocuğu beşige koyma töreni sırasında, yeni doğmuş bebeğın büyükannesi, onu kutsayarak, alğışlarını söyler. Bu alğışlar içinde pek çok farklı varyasyonu olan belirli standart iyi dilek sözlerini çok kez tekrar ederek sanki torunu için mutlu, zengin ve uzun bir yaşamı programlamaktadır. Büyükanne alğışlarında torununu büyüdüğünde nasıl görmek istediğini ifade eder: “akranlarının başına geçme” yeteneğine sahip, güçlü, cesur bir genç adam. Kesinlikle çok çalışmalı ve yüksek ahlaki niteliklere sahip olmalıdır:

<i>Kuuançlı çıkgın beşikden,</i>	Mutlulukla çıksın beşikten
<i>Çabıb kirgin eşikden.</i>	Koşarak girsin kapıdan
<i>Beşigingi bauu bek bolsun,</i>	Beşiginin bağı sağlam olsun
<i>Seni çaşau küniing köb bolsun!</i>	Senin yaşadığın gün çok olsun!
<i>Kıyınmı kaytarırça çaş bolgun,</i>	Zorluklarla baş edecek delikanlı
olasın,	
<i>Cıynlaga baş bolgun!</i>	Topluluklara baş olsun
<i>Olturur cering tör bolsun,</i>	Oturduğun yerler çok olsun
<i>Kiyik collarıng ör bolsun!</i>	Dağ yolların yüksek olsun
<i>İgile içinde ayılgın,</i>	İyilerin içinde anılsın
<i>Anang süygença aynıgın!</i>	Annesinin istediği gibi

güçlensin! (KMF, 1994: 507).

Kızlara adanmış alğışlarda ise onlara has değer sistemleri ortaya çıkar: güzel, mütevazı, çalışkan, gelecekte mutlu bir aileye sahip olması, hoş görülme ve zengin bir ailenin gelini olması vb.

Genel olarak alğışların çoğu kodlanmış geleneksel semantik öğeleri temsil eden bir dizi istikrarlı formülden oluşur: “mutlu hayat”, “sağlık”, “ebeveyn”, vb. Örneğın, “Bu çocuğın kalesi yıkılmasın” formülünde “kale” kelimesi “ebeveyn” anlamı taşımaktadır. Bu alğışta şiirsel bir dille çocuğın yetimliği tatmaması söylenmektedir.

Bazı ninni şarkılarında (beşik cırla), bu formül şarkı ilerledikçe çözülür:

Oyulmasın bu sabiyni kalası! Yıkılmasın bu çocuğun kalesi
Kalası degen nedi? Kalesi dediğin nedir?
Ol boladı atası, anası! Odur annesi, babası! (KMF,
1994: 512).

Daha derin geleneksel bir semantik öge, eski Karaçay ve Balkarlıların şiiresel ve dinsel senkretizminin sonucu olan ve iki anlamsal alandan oluşan bir formüle sahiptir.

Beşigini bauu bu balanı içhinsın, Beşiginin bağı bu çocuğun
açılısın
Başından oğurlu karga kıçırsın Üstünde uğurlu karga ötsün
(KMF, 1994: 513)⁵.

Formülün ilk kısmı olan beşiğe bağlanması, mutlu bir şekilde çözmelerini dilemesi sembolik bir dilektir. Bebeğin “beşiği mutlu bir şekilde terk etmesi” ise çocuk için mutlu bir hayat sürmesi dileğidir.

Konuk gidilen eve girerken ve ayrılırken yapılan alğışlar konukseverliği teşvik etmek amacını taşır:

Cokdan bar etgen Teyri, Yoktan var eden Teyri!
Bardan da cok etgen Teyri, Vardan yok eden Teyri!
Har zatha kücü cetgen Teyri, Her şeye gücü yeten Teyri!
*Carathan canına ırıştı bergen Teyri!*Yarattığına rızık veren Teyri!
Ol buyurğan kuuançını eterle, Onun emrettiği düğünü yaparlar,
Bu üynü kölüne ceterle. Bu evi memnun ederler.
Kart da, caş da kelgenbiz, Yaşlı da genç geldik,
Kuuançımız künde da bılay bolsun, Düğünümüz her gün böyle olsun
*Bu kuuançha kelgen nasıpdan tolsun.*Bu düğüne gelen nasiple dolsun
Nasıp halkdan ketmesin, Nasip halktan gitmesin

⁵ Karaçay ve Balkarlıların mitolojik sisteminde karganın hem iyi hem de kötülüğün taşıyıcısı olarak iki anlamı vardır.

Kıyınlık anga cetmesin. Felaket ona gelmesin
Kelgenleni çaşauları mamır bolsun, Gelenlerin yaşamları mutluluk
dolsun
Acalları sabır bolsun. Ecelleri sabırlı olsun
Carısınla cürekle, Aydınlansın yürekler
Kabil bolsunla aşhı tilekle. Kabul olsun iyi dilekler
Tüz innet çaşasın, Doğru niyet yaşasın
Zarnı küye aşasın. Kıskançlığı güve yesin
Aşhıladan ulgu alayık, İyilerden örnek alalım
Amanladan keng kalayık! Kötülerden uzak duralım!
(Koçkar, 2018: 97)

Düğün töreninde iyi dilekler dışında Karaçay-Balkar folklorunda bir arkaik tür daha vardır: Karğışlar (lanetler). Karaçay-Malkarlılarda karğış etgen (kargış söylemek) çok görülmesine de edebi değeri yüksek sözler bulunmaktadır.

Bu karğışlar topluluğun düşmanlarına, o klanın kötülüğünü isteyenlere söylenir. Karğışların temelinde iyi dileklerin temelinde olduğu gibi kelimenin büyüü yatmaktadır. Eğer onların içine gömülen değer sistemi takip edersek, aynı bilgiyi iyi dileklerle, ama “tam tersi” olarak taşıdıkları görülür. Halk bayramlarda karğış söylenmesinden hoşlanmazdı. Bu nedenle, karğışlar genellikle şakayla karışık söylenirdi.

“*Telçeng kozğalsın! - Sinirlerin karışsın!*”

“*Tıbırınğ kurusun! - Ocağın kurusun!*”

“*Kyınıngı it aşasın, sırtıngı bit aşasın! - Emeğini it yesin, sırtını bit yesin!*”

“*Üyüing kuuanç körmesin! - Evin mutluluk görmesin!*” (Koçkar, 2018: 99)

Sonuç

Toplum içerisinde konuşan birinin iyilik dilemesi, hem iletişimsel hem de sosyo-normatif bir işlevi yerine getirir. Ama eğer onun alğışında, iyi dileklerini söylerken olağan üstü güçlere atıfta bulunuyorsa, bu alğışın büyülü bir güce sahip olduğuna inanılır.

Böylece, Karaçay ve Balkarlılarda alğışların törenlerde yaygın olarak kullanılması geleneği, yukarıda belirtildiği gibi, sözcüğün büyülü gücüne olan inanca dayanmaktadır. Çünkü kelimelerin kaynağı “bir zamanlar tasvir ettiklerini hayata geçirme gücüne atfedilmiştir” (Propp, 1963: 43). Gündelik hayatta kullanılan alğışlar ise çoğu zaman insanlar arasındaki ilişkiyi düzenlemektedir. Alğışlar, güzel söz söyleme sanatının çekirdeğini oluştururlar. Böylelikle toplum hafızasında bıraktıkları iyiliği, güzelliği ön planda tutan kodlarla yaptıkları programlama ile kuşaklararası geçişte sürekliliği sağlarlar.

Kaynakça

- ALİYLANI, S. Ç. (1963) Karaçay Nart Sözlü, Karaçay –Çerkes Kitab İzdatelstvo, Çerkessk .- 1963
- CHURSIN, G. (1902) Pochitanie ognya na Kavkaze // Kavkaz. – 1902. – № 121. – Tiflis.
- FREZER, D. (1980) Zolotaya vetv`. – M., 1980.
- KHADZHİEVA, T. M. (2015) Mifologicheskie, trudoviye i semejno-obryadoviye pesni balkartsev i karachaevcev. // Antologiya narodnoj muzyki balkartsev i karachaevcev. Mifologicheskie i obryadoviye pesni i naigryshi. – Nal`chik, 2015. – T.1. – S. 24–50.
- KMF (1994) – Karachaev-balkarskij folklor. Hrestomatiya. Na karach.-balk.yaz. / Sost., avtor predisl. T.M. Xadzhieva. – Nal`chik, 1994.
- KOÇKAR, M. Tekin (2018) Karaçay-Malkarlıların Somut Olmayan Kültürel Mirasının (SOKÜM) Tespiti, Karaçay Malkarlıların Kültürünü Geleceğe Taşımak Proje Kitabı, Eskişehir Kuzey Kafkas Karaçay Balkar Kültür ve Yardımlaşma Derneği, Eskişehir.
- PROPP, V. Ya. (1963) Russkie agrarny`e prazdniki. – M., 1963.
- SHAMANOV, I. M. (1971) Narodny`j kalendar` karachaevcev // Sovetskaya e`tnografiya. – M., 1971– № 5. S.108-117.
- TERZİOĞLU, Öykü (2007) Alkış ve Kargışların, Sözlü Kültürdeki yerleşik Kodların Aktarımını ve Yeniden üretimini Kolaylaştıran Biçimsel Özellikleri, Millî Folklor, Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi, Yıl 19, Sayı 75.
- URUSBİEVA, F. A. (1979) Karachaev-balkarskij folklor. – Cherkessk, 1979.
- ZELENIN, D. K. (1935) Magicheskaya funktsiya slov i slovesnyh proizvedenij // Akademiku N.Ya. Marru. – M.-L., 1935.